Met mijn toespraken is het de laatste tijd een merkwaardig geval. Toen ik vorig jaar op het Partij Convent zou spreken, werd ik ziek kort na de regeringsverklaring. Er is hier geen oorzakelijk verband overigens, want ik liep mijn ziekte op in de buurt van de ceders van de Libanon. Dit jaar op het Partij Convent zou ik weet spreken. Er was geen tijd voor want er moest breed overleg gevoerd worden over de 18'. Maar de man achter de schermen van onze partij vond het zo kwaad nog niet dat ik vandaag — u hebt daar volop tijd zei hij een paar weken geleden! — eens zeer uitvoerig de politieke situatie zou bespreken. Wat is er nu weer Iedereen wil graag naar huis, we zijn over tijd. Ik moet mijn toespraak zeer aanzienlijk inkorten.

En zo begin ik dan. Maar gelukkig hoef ik niet altijd alleen voor de Anti-Revolutionaire Partij te spreken, maar heb ik wel eens meer succes als ik het met de heren Schmelzer en Mellema doe, samen voor de t.v.! Ik wil vandaag niet spreken over partij vernieuwing, over samenwerking van christelijke partijen. U kent mijn standpunt daarover wel. De Deputatenvergadering heeft ervoor gezorgd dat ik in 1956 in de politiek terecht kwam, in de Tweede Kamer. Sedertdien ben ik een vurig pleitbezorger geweest voor samenwerking tussen christelijke politieke partijen van rooms-katholieke en protestants-christelijke huize. Vandaag zou ik enkele dingen willen zeggen over het dagelijkse politieke bedrijf. Ik zal mijn toespraak bekorten, in die zin dat ik de behandeling van verschillende van de problemen die ik had willen bespreken, achterwege zal laten wegens gebrek aan tijd.

Opstelling fractie

Ik zou een paar uitgangspunten willen noemen waaraan wij, als Tweede Kamerfractie, het concrete beleid telkenmale proberen te toetsen. Ik wil u proberen te laten zien dat wij geen incidenteel beleid voeren, maar dat wij pogen een consistente politiek te voeren, waarin vaste, steeds terugkerende lijnen zijn te bespeuren. Dat laatste acht ik politiek vooral van belang.

Sommigen denken wel eens, dat we een beetje regeringspartij en een beetje oppositiepartij willen zijn. Men zoekt het ook

wel eens in de persoonlijke sfeer. Dat is niet alleen met mij soms zo. Het is ook met iemand als de heer Zijlstra het geval, die onlangs door Vrij Nederland werd genoemd ’de herder en leraar van Roolvink en de zwager en de vacantiegenoot van Bakker'; vandaar al zijn invloed! Overigens dacht ik dat men in socialistische kring voor een zo achtenswaardig man als de heer Zijlstra eens evenveel respect op zou moeten kunnen brengen als de andere politieke partijen voor de heer Mansholt opbrengen.

Nu enkele van die uitgangspunten. Allereerst ons verkiezingsprogram, waaraan onze fractie in de jaren 1967—1971 zoveel mogelijk gestalte poogt te geven. Een verkiezingsprogram waar nog, dacht ik, volop het stempel van dr. Berghuis op staat, gelukkig.

Kabinetsformatie

De heer Den Uyl schreef in zijn brief van 21 februari van het vorig jaar aan informateur Zijlstra, dat de kiezers op 15 februari 1967 geoordeeld hebben, maar dat het niet tot een duidelijke uitspraak had geleid. Voor onze partij gold dat mijns inziens niet, en wel in twee opzichten niet. De stembusuitslag betekende een instemming met het beleid zoals dat gevoerd was door het interim-kabinet-Zijlstra en eveneens met de beleidskoers zoals uiteengezet in ons Program van Actie voor de verkiezingen en toegelicht door onze kandidaten. Op deze twee punten was er voor onze partij gelukkig wèl duidelijkheid. Eveneens was het op 15 februari duidelijk geworden, dat de scherpe, vaak bijtende, en vaak onredelijke kritiek van de Partij van de Arbeid op het beleid van het kabinet-Zijlstra geen weerklank had gevonden bij de kiezers.

De Partij van de Arbeid liep terug van 43 naar 37 zetels. De A.R. klom van 13 naar 13. Je kunt met een ongeluksgetal nog ver komen. Zes dagen na de verkiezingen, op 21 februari 1967, zond informateur Zijlstra een memorandum naar de fractievoorzitters van de vijf grotere partijen. De heer Den Uyl heeft er onlangs nog uit geciteerd. Mag ik er ook eens uit citeren om vooral de discussie van de afgelopen weken, die bij verschillende onderwerpen in de Kamer heeft plaatsgevonden tegen deze achtergrond te belichten? Ik vergelijk dan de antwoorden
van de liberale fractievoorzitter, de heer Toxopeus, en die van mij op het eerste memorandum van informateur Zijlstra.

In de liberale brief aan de heer Zijlstra van 22 februari 1967, komt tweemaal het woord prioriteit voor. In beide gevallen heeft het betrekking op belastingverlaging. Aan het neutraliseren van het progressie-effect, voortvloeiend uit de reële stijging van het nationaal inkomen, zo schrijft de heer Toxopeus, geven wij hoge prioriteit. Hij vervolgt: En die voortkomt uit de zuiver nominale stijging staat op onze prioriteitenlijst nog hoger!

Nu mijn brief van 23 februari 1967 aan de heer Zijlstra. Ook daarin komt het woord prioriteit voor. Het komende kabinet, zo schreef ik, zal hoge prioriteit moeten verlenen aan een structurele verbetering van de werkgelegenheid, 'Ik denk daarbij aan de noodzaak van een verbeterd industrialisatieklimaat in die delen van ons land waar de werkgelegenheidssituatie zorgen baart en voorts aan de noodzaak van verdere modernisering van ons nationale produktie- apparaat'.

Een week na de verkiezingen werden duidelijk door de twee fractievoorzitters verschillende accenten gelegd. Voor wie de politieke discussies van vandaag wil begrijpen is het goed zich dat te realiseren. Vervolgens heb ik er in die brief ook al op gewezen dat het Anti- Revolutionaire verkiezingsprogram de mogelijkheid open houdt van een versnelde groei van bepaalde overheidsuitgaven waarbij de soliditeit van het financiële beleid als een eis van hoogste orde moest worden beschouwd. Weer het woordje prioriteit. Wie geld wil uitgeven moet er ook de gevolgen, de fiscale gevolgen, van willen aanvaarden in de vorm van dekking. Dit is een voorbeeld om u te laten zien dat die verschillende accenten, die er ook binnen de regerings- combinatie zijn, er van meet af aan in gezeten hebben. Dit zijn geen incidenten, hier ziet men een vaste lijn die men door de politiek, ook in de Tweede Kamer, in het afgelopen jaar, ziet lopen. Er is nog een accentverschil, wat ook tijdens de verkiezingen en tijdens de formatie tot uitdrukking is gekomen. En dat accentverschil kwam tot uitdrukking op het moment toen de heer Zijlstra een keuze moest doen tussen de V.V.D. en de Partij van de Arbeid. Wij, dacht ik, hebben in het afgelopen jaar in onze parlementaire arbeid geen kramphouding aangenomen ten aanzien van de Partij van de Arbeid, als oppositiepartij.

Op 24 februari van het vorig jaar schreef onze fractie als enige aan de heer Zijlstra dat wij het betreurden en teleurstellend achtten dat de heer Den Uyl de werkwijze van informateur Zijlstra niet had willen volgen. K.V.P., C.H.U. en V.V.D. hadden

er kennelijk geen behoefte aan om van hun teleurstelling blijk te geven. Naar het inzicht van onze fractie miste de keuze van Zijlstra, ook de keuze die wij als fractie toen hebben moeten doen voor de V.V.D., evidentie, duidelijkheid, hoezeer de heer Den Uyl dat overigens aan zichzelf had te wijten doordat hij een keuze van de drie christelijke partijen voor zijn partij wenste te forceren, voordat nog sprake was van enig overleg over een regeringsprogram. De heer Den Uyl sneed daardoor zichzelf de pas af. Wij accepteerden dat als een realiteit. Daarna kwamen wij met C.H.U., K.V.P. en V.V.D. snel tot een, ook vandaag nog naar mijn oordeel, redelijk accoord, neergelegd in de Hoofdlijnen voor een beknopt regeringsprogram.

Punten regeringsverklaring

Ik wil nog iets zeggen over de regeringsverklaring van april 1967. Ook om u accenten te laten zien die al vroeg aanwezig waren.

Toen ik gesproken had bij het debat over de regeringsverklaring, heeft één van de ministers, niet van de geestverwante ministers, gezegd, dat mijn betoog vriendelijk maar gereserveerd was. Dat was niet onaardig aangeduid. Vriendelijk was het uiteraard. Ik had immers zelf aan de wieg gestaan van dit kabinet. Het had trouwens maar een haartje gescheeld of ik had er in gelegen. Nu een haartje, een paar ministers.

Vriendelijk, want we hadden ons accoord verklaard met en volop meegewerkt aan de hoofdlijnen voor het beknopte regeringsprogram. Vriendelijk, omdat we zelf meegewerkt hadden, heel bewust, aan de totstandkoming van de politieke combinatie.

Vriendelijk, omdat veel in de regeringsverklaring ons aansprak. Er waren ook punten die instemming vonden van de oppositie.

Ik herinner aan wat in de regeringsverklaring stond over de herziening van de structuur van de onderneming. Op dat punt was de heer Den Uyl aangenaam, zo niet pijnlijk verrast over wat er in de regeringsverklaring te lezen viel. Het stemde hem tot grote voldoening, vooral omdat het afweek van het rapport van de liberale Telderstichting, zei hij. Hij moest het eerlijk

bekennen.
Gereserveerd was onze fractie toen ook. En dat was in sterkere mate het geval dan bij de drie andere regeringspartners. Hoewel wij ons ook toen, dacht ik, een loyale regeringspartner toonden. Gereserveerd omdat de regeringsverklaring nog in het vage moest blijven. Op één uitzondering na, en dat was hét punt van de belastingverlaging. Daar was de regeringsverklaring uiterst concreet. De progressiewerking - zo werd toen gezegd — die voortvloeit uit de inflatie zal moeten worden geneutraliseerd. De fractievoorzitters hadden een accoord bereikt op een iets ander woord; 'is geboden'. De formulering in de regeringsverklaring was strakker en sloot een afweging tegenover andere desiderata zonder meer uit. Wij legden toen opnieuw grote nadruk op ónze prioriteiten. t

Goed overleg

Het parlementaire jaar 1967/1968 is vrijwel voorbij. Ik ga daar nu in telegramstijl enkele opmerkingen over maken. Het eerste volle jaar van het kabinet is niet in alle opzichten bezig te eindigen als een happy-end. Er is stellig een aantal pluspunten voor het kabinet. De miljoenennota voor wat betreft de cijfers, ook van de afzonderlijke begrotingen voor het jaar 1968, werd door onze fractie met begrip tegemoet getreden. Een redelijk uitgavenniveau was in de miljoenennota opgenomen. Minister Witteveen filosofeerde over belastingverlaging maar kwam met concrete voorstellen tot belastingverhoging voor 1968. De natuur was sterker dan de liberale leer. Bij de algemene politieke en financiële beschouwingen vorig jaar was er sprake van een goed overleg tussen regering en Staten-Generaal. Ik denk aan datgene wat bereikt werd ten aanzien van de werkgelegenheid, het pakket van maatregelen dat toen werd bekendgemaakt. Ik denk ook aan datgene wat op aandringen van de drie christelijke partijen over de ontwikkelingshulp in het regeringsprogram tenslotte werd opgenomen voor de periode 1968-1971.
Er was in het afgelopen jaar ook een goede verstandhouding tussen, en goede contacten met onze geestverwante bewindslieden vooral, maar toch ook weer niet alleen met hen. Terugziende op het afgelopen jaar valt het mij zeer sterk op dat de vier regeringsfracties en dat geldt ook voor de vier voorzitters van de regeringsfracties, zeer goed net elkaar hebben

samengewerkt. Dat was het geval bij de algemene
politieke beschouwingen vorig jaar. Het was het geval bij de behandeling van tal van moeilijke zaken tijdens de behandeling van de begroting en bij de wetgevende arbeid. Recentelijk was het zo bij de behandeling van de loonnota, bij de behandeling van de derde nota van wijzigingen inzake de B.T.W. en bij de nota Noorden des lands. Daarvoor is enige tijd van inspelen nodig geweest. Zeer goede persoonlijke betrekkingen tussen de vier fractie-voorzitters hebben aan dit goede samenspel belangrijk bijgedragen. Goede verstandhouding tussen de vier fracties en de fractie-voorzitters is voor een kabinet van meer gewicht dan het kabinet zich af en toe naar mijn bescheiden mening wellicht zelf realiseert. Het draagt bij tot continuïteit, tot stabiliteit in ons politieke bestel, zo noodzakelijk ook voor de bestuurbaarheid van ons land.

Eigen inbrcng A.R.-fractie

Daarnaast heeft onze fractie er prijs op gesteld haar eigen identiteit, ook in het parlement, te bewaren. Geen identificatie, geen vereenzelviging met het kabinet of met andere regeringspartijen. Wij zijn ook niet de gemakkelijkste partner. Ik besef dat. Wij hebben een eigen inbreng. Telkenmale in het afgelopen jaar is dat het geval geweest. Het was ook vaak noodzakelijk. Maar het sluit samenwerking met de drie andere regeringspartners uiteraard niet uit, zoals wel gebleken is.

Kabinetsbeleid

Het kabinetsbeleid vertoonde in het afgelopen jaar naast veel goeds ook zwakke plekken. Ik behoor niet tot diegenen, die alles wat onze minister van Buitenlandse Zaken doet, afkeuren. Integendeel. Ik heb ook zelf tè lang met hem mogen samenwerken als collega om te weten wat voor belangrijke arbeid minister Luns voor ons land verricht. Niettemin, er zit wel een zwakke plek op het ogenblik in het beleid van het kabinet en van de minister van Buitenlandse Zaken. Het Europese beleid, vooral ten aanzien van de E.E.G. is aarzelend, onduidelijk. Het hinkt op twee gedachten, een beetje Engels en een beetje Frans. Er is geen echte Europese conceptie voor het Europese beleid. Ik zou er de bijzondere aandacht van het kabinet voor willen vragen, zoals wij dat ook in de Kamer hebben gedaan in het afgelopen jaar. Op het binnenlandse front had het kabinet geen gelukkige greep met enkele nota’s. De loonnota en de derde nota van wijzigin

gen bij de B.T.W. waren beide missers. Ook de nota Noorden des lands, zal geen grootse indruk achter laten. De beide eerstgenoemde nota's waren niet slechts missers vanwege de timing, maar - wat ik ernstiger acht - vooral ook vanwege de eenzijdigheid van de betreffende beleidsbeslissing.

Over ons in het algemeen gunstig oordeel over de ingediende begrotingen sprak ik zoeven al en ook over de verschillende wetsontwerpen die door het kabinet zijn ingediend. Wel hebben wij ons op een enkel punt bezorgd moeten tonen. Ik ga nu iets zeggen over datgene wat minister Witteveen in de Kamer heeft gezegd ten aanzien van de belastingverlaging. Wanneer ik mijn gehele betoog had kunnen houden - ik hoop dat ook de pers daar begrip voor heeft — dan zou het iets minder eenzijdig zijn. Reeds vorig jaar, met alle begrip en waardering die we hadden voor de miljoenennota 1968, hebben wij het kabinet en de minister van financiën gewaarschuwd voor de illusie dat het in de komende jaren mogelijk zou zijn overheidsuitgaven in Nederland fors terug te dringen door - wat minister Witteveen pleegt te noemen - het krachtige streven naar beleidsombuiging. De begroting 1968 - door minister Witteveen ingediend - heeft een recordhoogte bereikt van 23 miljard gulden.

Nieuwe taken zijn ook door het nieuwe kabinet weer aangevat, op het terrein van de ruimtelijke ordening, de industrie-politiek, het tot ontwikkeling brengen van achtergebleven landsdelen, zaken op het gebied van verkeers- en vervoersvoorzieningen enz. Een sociaal-gerichte woningbouw, oude en nieuwe collectieve voorzieningen zullen ook in de komende jaren een groot beslag leggen op de middelen. De miljoenennota 1968 speelde nog serieus met de gedachte van neutralisering van de reële progressiewerking bij de belastingen, hetgeen zou betekenen dat de stijging van de overheidsuitgaven in de komende jaren aanzienlijk verlaagd zou moeten worden beneden de stijging, overeengekomen bij de kabinetsformatie, van 6 %. Hier is sprake van een illusie. Afweging van wenselijkheden zal de regering stellig tot de conclusie moeten voeren dat het er niet in zit. Onze prioriteiten, die van onze fractie, liggen ook anders.

Belangrijke discussies

In de afgelopen weken hebben belangwekkende discussies in de

Kamer plaatsgevonden. Ik noem in de allereerste plaats de discussie over de loonnota en die over de werkgelegenheid. Wat de werkgelegenheid betreft kon de minister van Sociale Zaken de meerderheid van de Kamer met zijn beleid en zijn toezeggingen meekrijgen. Dat gold niet voor het loonbeleid. Wij hadden twee bezwaren. De nota kwam in elk geval te vroeg.

Men kan niet acht maanden van tevoren onze arbeiders vertellen dat zes maanden lang hun contracten niet verlengd zullen kunnen worden. En het beleid werd gekenmerkt door eenzijdigheid. Verschijning van deze nota, wat de inhoud betreft en wat het tijdstip betreft, blijft voor ons een raadsel.

Nu de zaak zelf. De gehele problematiek komt in het najaar terug. Kabinet en parlement zijn er niet af. Het vraagstuk van de binnenlandse overbesteding is onopgelost blijven liggen voor het komende jaar.

Na de mislukte poging van het kabinet hier in te grijpen zal des te moeilijker zijn voor het kabinet om op een later tijdstip met passende maatregelen te komen die de binnenlandse overbestedingen zouden moeten terugdringen. Als dat voor 1969 moet gebeuren — het SER- rapport zal daar straks ook een indicatie voor kunnen geven - zal er - naar het oordeel van onze fractie — sprake moeten zijn van een evenwichtig pakket van maatregelen, dat zich niet tot de lonen beperkt. Bij behandeling van de nieuwe wet op de omzetbelasting vroeg allereerst het vraagstuk van de compensaties voor de lagere inkomens de aandacht. Onze fractie heeft dat in het bijzonder proberen te doen. Overschakeling op het stelsel van bruto toegevoegde waarde, dat de regering per 1 januari a.s. wenst in te voeren, heeft twee effecten: Er worden prijsstijgingen opgeroepen en de schatkist krijgt tijdelijk de beschikking over middelen, rond 700 miljoen gulden in de komende jaren. Het lag naar ons oordeel in de rede dat compensatie werd bepleit voor de trekkers van A.O.W. en A.W.W. en dat daarvoor geen premiestijging zou plaatsvinden, dit toch al weer gedragen moet worden door de lagere inkomensgroepen, waaronder de zelfstandigen. Hier is in het geding een rechtvaardigheid jegens de onderdanen. De regering weet nu, dat wanneer zij de omzetbelasting op een later tijdstip nog eens zou willen verhogen dat dan naar ons inzicht de overheid aansprakelijk is voor extra lasten die de zwaksten in onze samenleving te dragen krijgen.

De meergenoemde derde nota van wijzigingen onthulde het belastingplan - naar mijn gevoel van niet geringe afmetingen — dat minister Witteveen - ik hoop nog alleen in zijn hoofd — heeft.

1. Verschuiving van de directe naar de indirecte belastingen.
2. Neutralisatie van de drukstijging tengevolge van de inflatie.
3. Een vooruitlopen op deze belasting-operatie, die hij wenste door te voeren op 1 januari 1970, al op 1 januari 1969, de zg. anticipatie.
4. het optrekken van de vrije voet die omhoog zou moeten en die dan door zou moeten werken in het gehele tarief tot de hoogste inkomens toe.

Fractiestandpunt belastingen

Bij het Kamerdebat hebben wij ons niet willen binden ten aanzien van deze ingrijpende, in de nota aangekondigde belastingplannen. Wij achten ons gebonden aan datgene wat wij tijdens de kabinetsformatie zijn overeengekomen met onze regeringspartners. Meer echter niet. De rest is voor ons een open zaak. Ons advies aan minister Witteveen en aan het kabinet is om ter gelegenheid van de miljoenennota straks niet alles over hoop te halen. Ik zeg dit na hetgeen ook onzerzijds in de Kamer is betoogd over de derde nota van wijzigingen en de voornemens van minister Witteveen ten aanzien van de belastingen.

Ik vraag me trouwens toch af of er wel zo’n haast is bij de verschuiving van de directe naar de indirecte belastingen. Er gaat zich op 1 januari 1969 een enorme belasting-operatie in ons land voltrekken door de omschakeling van het oude stelsel naar het nieuwe stelsel van de toegevoegde waarde. We moeten nog maar afwachten wat voor effecten dat op onze volkshuishouding zal hebben. Het gaat ons te ver om van tevoren een besluit te nemen dat een jaar later nog weer eens een verdere verhoging van de omzetbelasting zal plaatsvinden en dat daar dan al weer op 1 Januari 1969 op vooruitgelopen zal worden. Wij zijn gebonden aan datgene wat we overeengekomen zijn tijdens de kabinetsformatie. We hebben geen bindingen ten aanzien van de datum, geen bindingen ten aanzien van de wijze waarop de neutralisering van

de nominale progressiewerking moet plaatsvinden. Geen binding ten aanzien van de jaren waarvoor een belastingverlaging moet worden doorgevoerd. Het lijkt mij bijv. dat het
kabinet de jaren 1965 en 1966 wel buiten beschouwing zou kunnen laten en zich tot haar eigen periode beperkt.
Niet alleen de Anti-Revolutionaire fractie heeft voor een te snelle en te forse belastingverlaging gewaarschuwd. Het Binnenhof, een Haagse courant — geen woest links blad — waarschuwde er dezer dagen evenzeer voor, omdat — aldus dit blad — we straks misschien te weinig geld hebben voor de werkloosheidsbestrijding, voor investeringsinjecties, voor ontwikkelingshulp, voor modernisering van ons onderwijs, voor het openbaar vervoerwezen enz.
Onze aanpak — ook in de praktische politiek — probeert te zijn een evangelische politiek. Een politiek die zich richt op harmonie in de samenleving. Dat kan zijn in het Noorden, het kan zijn in Limburg. Er mankeert nog zo ontzaglijk veel aan harmonie in onze eigen Nederlandse samenleving. Dat wil ik ook zeggen tot diegenen, die menen dat er vandaag alleen mondiale, wereldwijde politiek gevoerd moet worden.
Ook economische politiek moet gericht zijn op, gesteund zijn door wat ons ten diepste in de politiek beweegt. Wij mogen geen verlengstuk zijn van groepsbelangen, van werkgevers of van werknemers. Wij moeten ook een politiek proberen te voeren, waarin de barmhartigheid voor de zwakken telkens weer doorklinkt.
De heer Berghuis heeft ons dat vanmorgen nog weer eens voorgehouden.
Stoutmoedigheid nodig
Een fractie-voorzitter heeft wel eens met iets te kampen. En dat is dat we in de politiek af en toe wel eens ten onder kunnen gaan aan de voorzichtigheid. We moeten voorzichtig zijn met de radicalen, anders lopen ze weg. We moeten voorzichtig zijn met de ’18‘, het mocht eens lukken. We moeten voorzichtig zijn met het kabinet-De Jong, anders rolt het om. Er is geen alternatief zegt men dan. We moeten voorzichtig zijn met de V.V.D., we moeten voorzichtig zijn met de P.v.d.A., je kan nooit weten hoe het loopt. We moeten voorzichtig zijn met de K.V.P. vanwege de P.P.R. We moeten voorzichtig zijn met de P.P.R. vanwege de K.V.P.

Voorzichtigheid heeft onze Anti-Revolutionaire Partij in het verleden niet erg ver gebracht. Kuyper was geen voorzichtig man. Colijn was
geen voorzichtig man. Schouten was geen voorzichtig man. Berghuis was geen voorzichtig man. Ik hoop van harte dat onze nieuwe partijvoorzitter volop naar zijn voorgangers kijkt en dan vooral naar hun stoutmoedigheid. Het is niet de voorzichtigheid in de politiek die het creatieve denken stimuleert, die ons volk verder brengt. Europa verder brengt, de wereld verder brengt, wèl de stoutmoedigheid.
En we hebben daar grote en trieste voorbeelden van in onze generatie in de beide Kennedy's en Martin Luther King.